

TERANGA

El llegat dels griots del Senegal

Dossier per a professors

Obra Social
Fundació "la Caixa"

Edita: Fundació "la Caixa"

Concepció dels continguts i redacció de textos: Albert Gumí amb la col·laboració de Bamba Lamine i Sílvia Fàbregas.

Disseny: Whads/Accent

Realització del vídeo: Roger La Puente i Magda Timoner.

Grabació i edició audio: Damien Bazin.

© de l'edició 2009, Fundació "la Caixa"

© dels textos, els autors

© de les fotografies, els autors

Índex

Presentació	4
01. Escolta. Escoltar per aprendre	5
Cultura de transmissió oral	6
La veu dels griots del Senegal	8
La riquesa del llegat dels avantpassats	9
L'ànima de la natura	10
Teranga	12
02. Participa! Participar per recordar	14
Cantem amb la Touty!	14
Polirítmies del Senegal	15
El ritme de les paraules	16
Ballem amb en Bamba	19
<i>Tank Loxo Nopp</i>	20
Fem-ho nosaltres mateixos	21
Construïm instruments	22
Fem estampats	26
Records de l'Àfrica	26
Fem joguines	27
Fem un gris-gris, l'amulet de la bona sort	28
03. Pregunta! Preguntar per saber	29
El Senegal	29
En quina situació es troba actualment el país?	30
Les Llengües	31
El baobab	32
<i>Djilandiàng</i>	33
Els instruments	34
El ritme	36
Les màscares	37
On puc trobar més històries o contes del Senegal i de l'Àfrica?	38
On puc escoltar més músiques del Senegal?	38
On puc trobar més exemples de danses del Senegal i de l'Àfrica?	39
On puc trobar més informacions diverses sobre el Senegal?	39

Presentació

Teranga. El llegat dels griots del Senegal s'emmarca dins un programa dedicat a les músiques del món a través del qual volem oferir alguna cosa més que un concert: la música ens serveix de vehicle per apropar-nos a diferents realitats —en aquest cas, la de Senegal— i, alhora, per proposar un seguit d'activitats de naturalesa interdisciplinària que els alumnes podran dur a terme a l'escola abans i després d'assistir al concert.

Aquest dossier educatiu, que es complementa amb arxius d'àudio i vídeos, aporta als docents informació que ens acosta a la cultura del Senegal i que, més enllà dels continguts acadèmics, vol esdevenir una eina per a la integració de tants alumnes de les nostres aules originaris de l'Àfrica subsahariana. Hi trobareu tres apartats.

Al primer, que hem anomenat **Escolta**, hi trobareu informacions de primera mà, directament narrades pel líder del grup Djilandiàng, Bamba Lamine. Tan sols heu d'escoltar i comentar amb els vostres alumnes allò que heu escoltat, tot plegat en el més pur estil africà de la tradició oral. El que escoltareu són proverbis, històries i contes del Senegal i també d'altres països com Mali o el Sudan, així com records d'infantesa i joventut del mateix Bamba.

El segon apartat, l'hem anomenat **Participa** i és un recull de propostes educatives basades en maneres de fer música de l'Àfrica negra: jocs amb tambors, combinacions polirítmiques amb la veu i amb xilòfons, embarbussaments amb paraules en wòlof... Tot destinat a experimentar a l'aula tota la vitalitat que els ritmes africans ens poden encomanar. Disposareu també de les cançons (o fragments) que el grup Djilandiàng us convidarà a cantar en el concert. Així podreu començar-les a entonar amb els vostres alumnes, perquè el dia del concert puguin viure-les en tota la seva intensitat. L'apartat es complementa amb altres activitats, com ara la construcció d'instruments, la realització d'estampats o la creació de joguines o amulets.

Per acabar, a la secció **Pregunta** trobareu respostes als possibles interrogants relacionats amb el Senegal, la seva gent, la seva cultura, i també sobre els integrants del grup Djilandiàng, la llengua en la qual es canten les cançons, els instruments que utilitzen, etc.

A partir de la informació facilitada, cada professor pot seleccionar i adaptar els continguts per tal que puguin connectar plenament amb la realitat la seva escola i els seus alumnes. Per als qui vulguin anar més lluny, a l'apartat final es facilita una llista de recursos per aprofundir en els diferents temes iniciats al dossier.

1. ESCOLTA!

Escoltar per aprendre

Audio 01

Ci ap degglu ngay yanga.

Només qui escolta pot aprendre.

La transmissió de la nostra cultura es basa en la capacitat «d'emmagatzemar» els coneixements. Guardem allò que sabem en llibres, en CD, discs durs o en llapis de memòria..., i després donem als joves les eines perquè puguin accedir a la consulta d'aquestes fonts de cultura, és a dir, els ensenym a llegir i a escriure. D'aquesta manera tenim accés a una tradició de cultura escrita que es remunta a moltíssims anys d'antiguitat, i alhora podem continuar transmetent allò que sabem. A l'Àfrica subsahariana les coses no han anat d'aquesta manera.

Allà, la majoria de pobles són de tradició oral. Són pobles que, per transmetre la seva cultura, per ensenyar les normes de comportament en societat o per conèixer la història del territori on viuen, no han fet servir llibres, com ho fem nosaltres, fan servir la paraula. Per aquesta raó, l'apartat «Escolta» d'aquest dossier hem volgut que tingui un enfocament basat en la capacitat d'escoltar, en lloc de la de llegir.

Per treballar aquest apartat amb els vostres alumnes, heu de disposar dels *arxius* sonors adjunts al dossier (que us podeu baixar en format MP3 des de la web) per poder escoltar-los amb ells. En aquests hi trobareu la veu d'en Bamba envoltada de sons que ens faran pensar a l'Àfrica. Hi sentireu proverbis, relats i records del mateix Bamba. En el cas dels proverbis primer els sentireu en llengua wolof, després tocats pels tambors tama (que imiten la veu) i en tercer lloc hi trobareu la traducció a la nostra llengua. A l'aula, caldrà crear l'ambient adequat perquè els alumnes ho escoltin atentament i després motivarem un petit debat a l'entorn del que hem escoltat. Us suggerim algunes reflexions i comentaris sobre cada una de les intervencions d'en Bamba. Aproveiteu-les o prepareu-ne d'altres per plantejar-les amb els alumnes.

La idea que ens ha portat a proposar-vos aquest format de treball a l'apartat «Escolta» és la d'endinsar els nois i les noies en la cultura del Senegal com ho farien allà mateix, a partir d'escoltar algú que ens transmet el seu coneixement directament, de primera mà. En aquest context, la citació que encapçala aquest apartat («Només qui escolta pot aprendre») adquireix tot el seu sentit. Si els alumnes volen aprendre, hauran d'escoltar, perquè allò que es diu amb la veu no ho podran llegir enlloc. **Així doncs, recordeu de crear l'ambient adequat a l'aula, premeu el botó del play i prepareu-vos per escoltar...**

Cultura de transmissió oral

Audio 02

Fa molt de temps, quan Déu acabava de crear tots els animals, va preguntar a cada un d'ells si volien demanar-li alguna cosa.

La girafa li va dir:

- A mi m'agradaria ser sàvia.

El Creador li va respondre:

- Has escollit un bon desig. A partir d'ara no parlaràs, només escoltaràs. Qui parla molt és un neci, en canvi, els savis saben callar i escoltar.

Per aquest motiu la girafa escolta i observa tot el que passa al seu voltant, però no emet cap tipus de so.

Efectivament, escoltar amb atenció és absolutament necessari al Senegal, així com als altres països de l'Àfrica subsahariana. Allà, si no escoltes amb tots els teus sentits, irremeiablement et perds alguna cosa important. Per això els nois i les noies del Senegal aprenen des de ben menuts a dirigir la mirada, a observar l'entorn i, sobretot, a obrir tant com poden les orelles. El que veuen i el que escolten és únic i gairebé irreplicable, cal parar tota l'atenció.

Foto: Salvador Enrich

Allà, els llibres són les persones, sobretot les persones d'edat avançada, els més grans de la comunitat. Són els que més saben i, per aquest motiu, són persones molt respectades.

Aquestes persones d'edat, cal escoltar-les amb molta atenció i estar molt a l'aguait. S'ha de fer així perquè poden explicar coses molt importants i perquè quan una d'elles mor de vella és com si, de cop i volta, es crema tota una biblioteca. Així, l'única forma de conservar tot el seu saber és encabint-lo dins el cap d'algú que durant la seva vida l'ha escoltat amb els sentits atents i el cap ben viu.

Audio 03

Ku la mag ëpp lay sagar.

Les persones grans són les que més saben.

Audio 04

Waxi ndee bu taxawee, ndund yaa tax.

Si les paraules d'una persona morta es conserven, és gràcies als vius.

Al Senegal, quan una persona gran parla per dir una cosa important és com si un encanteri màgic s'esdevingués davant els ulls dels qui l'escolten. Per a ells, és com si els parlés directament un llibre. Per això, quan una persona gran parla no ho fa amb frases quotidianes ni amb paraules d'estar per casa. Ells saben que la seva veu no ha de ser portadora de paraules buides, perquè creuen que els «llibres-persona» han de dir tan sols coses de valor. Per això quan un ancià explica una cosa transcendent ho fa a través de mots fascinants amb els quals crea una història, un conte o una llegenda. Perquè aquesta és la manera adequada d'explicar les coses primordials. I totes les persones que l'envolten el segueixen amb les orelles ben despertes. Perquè aquesta és la manera correcta d'escoltar les coses fonamentals. Aquestes històries, com us podeu imaginar, estan destinades a fer pensar la persona que les escolta. I perquè, tot barrinant, aquesta persona pugui aprendre alguna cosa.

Us presentem una d'aquestes històries. Escolteu-la amb els vostres alumnes i després doneu pas a la reflexió.

El Creador suprem va modelar els homes i va dir:

- Els donaré unes cames llargues perquè puguin caminar com els flamencs quan pesquin a les ribes dels rius, els donaré uns braços llargs perquè puguin treballar amb una aixada de la mateixa manera que un mico fa servir un pal, els donaré una boca per menjar i una llengua per cantar, i els donaré ulls perquè puguin veure el que mengen i orelles perquè puguin escoltar les cançons.

Ens explica que el Creador suprem va modelar els éssers humans amb un cos perfecte per poder fer empreses vitals per a la seva subsistència. És un cos que té qualitats de diversos animals, cosa que el fa especialment apte per pescar, per treballar la terra i per alimentar-se del que pesca i llaura. D'entrada, el narrador amb la seva història ja ens està dient que cal treballar per aconseguir el menjar, i que cal fer-ho amb intel·ligència (no com els micos, que poden fer servir un pal però no una aixada). Però, atenció!: el Creador ha dotat les persones d'una altra qualitat que deu ser molt important, perquè és l'única que esmenta després de les que li possibiliten el fet essencial de menjar: l'ha dotat de llengua per cantar i d'orelles per escoltar les cançons. Com deu ser d'important per les persones el fet de cantar!

La veu dels griots del Senegal

En efecte, en la cultura dels pobles del Senegal la cançó és alguna cosa més que un entreteniment. Sí, com aquí a Europa, una cançó serveix per passar-ho bé, per expressar uns sentiments i acompanyar un estat d'ànim. Però allà també serveix per aprendre coses i per comunicar missatges que ens poden ensenyar realitats essencials. La cançó acompanya en els moments transcendentals i ajuda a comprendre aspectes importants de la vida. Tant del present com del passat.

Els griots són les persones encarregades de transmetre el llegat dels avantpassats, la història i els valors de cada poble a través dels poemes, les cançons i les músiques que han après generació rere generació.

Però, què fa un griot al Senegal? Escolteu el relat d'en Bamba...

Els griots són importants per a nosaltres tant en els bons moments com en els dolents. Us explicaré dos records de la meua infantesa perquè pugueu veure la importància dels griots dins la societat senegalesa.

Jo recordo quan es va morir un veí. No cal dir que era un moment dur per a la família i per a tots els amics i coneguts. El griot va anar a casa de la família on hi havia tota la gent per donar el condol. La seva feina va ser donar el coratge que necessitava la família per continuar endavant, va motivar la família perquè continués unida, el pare havia mort però la vida continuava, i va dir que el desig del pare era que la família continués fent tots els projectes que ell havia iniciat. També va dir a un dels fills que el pare havia decidit que ell fos el puntal de la família, que havia de ser ell qui agafés o suplís el seu lloc com a cap de família i persona de referència de tots, qui havia de procurar que no faltés el menjar cada dia a casa...

El griot va parlar i cantar davant de tothom explicant totes les coses bones que havia fet aquella persona, coses que fins i tot els seus fills no sabien. Va ser un moment molt important per a tothom, un acte per encoratjar i fer passar aquell mal moment de la millor manera possible.

El bateig és un moment d'alegria completament diferent de l'anterior. En aquestes ocasions els griots són els encarregats de donar el nom del nadó. Allà els nadons no tenen nom fins al moment del bateig, ja que és el griot qui el fa oficial. Els griots canten als pares per explicar-los com s'ha d'educar els fills, què s'ha de fer per ser uns bons pares, què havien fet els seus pares per ells i els seus avis pels seus pares, etc.

Són dos casos completament diferents, l'un en la tristesa i l'altre en l'alegria, però que formen part de la nostra cultura i del dia a dia del Senegal.

La riquesa del llegat dels avantpassats

Els griots són persones molt respectades a la societat senegalesa. Com ho són també els vells de la comunitat. Els uns i els altres són portadors d'una de les riqueses més grans que tenen: són portadors dels contes, de la música, de les cançons, de la història i de les tradicions.

Hi ha pobles o cultures en les quals la riquesa es valora per la quantitat d'objectes o de diners que té una persona. Són cultures basades en el capital, i per això en diem capitalistes. Hi ha altres cultures, en canvi, en les quals els diners i els objectes no són tan presents. Penseu que a la major part de l'Àfrica la gent no té tantes coses com tenim aquí a casa nostra. La gent no pot acumular béns al llarg de la seva vida i, lògicament, quan es moren no poden deixar aquestes coses als seus fills. Però poden deixar altres coses en herència que també són importants: d'una banda, tot allò relacionat amb la natura que els envolta: els camps que cultiven i els animals que els donen la llet i la carn, i també els coneixements sobre com han de tractar aquesta natura per treure'n profit sense fer-la malbé. I, d'altra banda, una altra cosa que transmeten i que heu pogut escoltar en el primer record que ens ha explicat en Bamba sobre els griots: els seus actes, la seva conducta, el que han fet de destacable al llarg de la seva vida. És allò que el griot es va encarregar de recordar i evocar a la família de l'home que acabava de morir. Sí, això també és una herència d'un gran valor.

Lu waay rindi ci sa loxo lay naac.

Tard o d'hora, a la vida els nostres actes ens atrapen.

Una família pot estar molt orgullosa del que van fer els seus avantpassats i, d'alguna manera, aquest passat forma part del seu patrimoni. Per aquest motiu, des de sempre una de les tasques més habituals dels griots ha estat cantar les gestes èpiques del passat d'una família per tal d'honorar-la: són poemes i cançons que parlen d'herois, d'homes i dones que van fer bones obres. Els membres de la família, quan els escolten, se senten reconfortats tot recordant el llegat dels seus avantpassats, un llegat que per a ells té un valor incalculable: és la seva riquesa.

Foto: Salvador Enrich

L'ànima de la natura

Foto: Salvador Enrich

Per això l'arribada de la temporada de pluges, que dura aproximadament des del juny fins al setembre, és una època molt esperada per tothom. Quan s'acosta el moment, els homes i les dones creuen que han de «connectar-se» amb la natura perquè els esperits que portaran l'aigua estiguin ben contents, i per això fan rituals, canten cançons i ballen danses.

Perquè al Senegal la natura no únicament té una vida biològica, sinó que té també una vida espiritual, una ànima. Cal aprendre a escoltar-la, a parlar amb ella com si fos una persona... o encara amb més atenció que si fos una persona.

*Escolta amb més atenció
la natura que les persones.
Se sent la veu del foc,
se sent la veu de l'aigua.
Escolta en el vent
el matoll que sanglota.
Això és l'esperit dels avantpassats.*

Birago Diop, poeta senegalès

Foto: Salvador Enrich

Aquesta natura màgica amb la qual podem interactuar és la proveïdora d'allò que necessitem per sobreviure (el menjar i la beguda), d'allò que fem servir en la vida quotidiana (els estris, els vestits, els instruments...), i és la que ens protegeix i ens amenaça al mateix temps. Per això cal estar en harmonia amb els seus esperits. Per això hi ha elements de la natura que són molt respectats (per exemple, el baobab, que fins i tot està considerat l'emblema del Senegal -en trobareu més informació a l'apartat «Pregunta»).

Nombroses històries ens parlen de l'ànima que tenen els elements de la natura. Aquí en teniu una, la que ens parla de l'esperit d'un arbre. **Ecolteu-la i comenteu-la amb els alumnes.**

Hi havia una noia a la qual se li havia mort la mare i tenia una madrastra molt cruel amb ella. Un dia en què la noia plorava sobre la tomba de la seva mare va veure que de la terra sortia un brot que es va convertir en un arbust i després en un gran arbre. El vent que movia les branques li va dir que la seva mare era ben a prop i que havia de menjar els fruits de l'arbre. Ella ho va fer i va comprovar que els fruits eren molt saborosos, i es va sentir reconfortada. A partir de llavors, cada dia anava a menjar els fruits d'aquell arbre.

Però un dia la madrastra la va veure i va demanar al seu marit que tallés l'arbre. La noia va plorar durant molt de temps al costat del tronc tallat fins que un dia va veure que hi creixia una altra planta, una carbassa. Aquesta carbassa tenia un foradet pel qual queien unes gotes de suc. En va beure i es va tornar a trobar bé. Però la madrastra se'n va assabentar i una nit fosca va llançar la carbassa ben lluny. Quan la noia va tornar al lloc es va entristir molt i va plorar fins que, de sobte, va sentir la remor d'un rierol que li deia «Beu de la meva aigua, beu de la meva aigua». Ella en va beure i l'aigua era molt refrescant. Però la madrastra va trobar el rierol i va demanar al marit que el cobrés de terra.

Temps després, un home jove va sortir del bosc. Va observar l'arbre mort i va pensar que era el que necessitava per fabricar-se un arc nou i fletxes, ja que era caçador. Va trobar la noia i van parlar de l'arbre que havia crescut a la tomba de la seva mare. Es van agradar molt i el jove va anar a la cabana del pare de la noia per demanar permís per casar-se amb ella.

El pare va dir que només es casarien si caçava una dotzena de búfals per a la festa del casament. El caçador mai no havia matat més d'un búfal en una jornada, però va agafar el seu arc nou i es va dirigir al bosc. De sobte va veure una manada de búfals descansant. Va tibar l'arc, va disparar i va caure mort un búfal. Després, un altre, i un altre, i fins a dotze de seguits!

El jove caçador va cridar uns homes per portar els animals morts a la festa del casament. Els dos joves van marxar lluny i la noia va tornar a ser feliç.

Per comentar aquest text amb els alumnes, us proposem dues idees:

D'entrada remarcar el fet que l'ànima de la mare es fa present a la seva filla a través de diferents elements de la natura: primerament l'arbre i després la carbassa i, per acabar, l'aigua del rierol. La natura té la seva ànima i es avantpassats morts hi resten presents. Per aquest motiu és important respectar la natura que ens envolta i en aquest aspecte és significatiu que la "dolenta" de la història, la madrastra, contínuament està maltractant la natura per intentar acabar amb la presència de l'esperit protector de la mare de la noia.

Podem observar també que quan els elements de la natura són tractats amb respecte, ens poden ser de gran ajuda. Un arc fet a partir d'un fragment de l'arbre que tenia l'esperit de la mare pot ajudar-nos a caçar una dotzena de búfals en un sol dia! Cal dir que al Senegal, quan es talla un arbre, en primer lloc se li fan ofrenes per demanar-li perdó. La relació amb la natura, s'ha de basar en un respecte profund ja que els arbres, els fruits, els rierols,... tenen la seva ànima.

Teranga

Entre les moltes coses que els nens i les nenes aprenen al Senegal, hi ha tots els valors morals que ha de tenir una persona com cal. Entre aquests valors, a la cultura senegalesa destaca per sobre de molts altres el que anomenen teranga, l'hospitalitat de la gent del Senegal.

Foto: Sílvia Fàbregas

L'hospitalitat a l'Àfrica és un valor molt important, fins i tot es diu que el Senegal és el país de la teranga o hospitalitat. Totes les cases, quan cuinen, a més de fer menjar per a la família, sempre en fan algunes racions més.

Al Senegal diuen que la família és elàstica, això vol dir que la família no és només la de sang, sinó que també es considera família tothom qui freqüenta la casa. Per tant, no tan sols es fa menjar per als que viuen a la casa, sinó també per a qualsevol persona que hi sigui en aquell moment, i també es preveu menjar per a les persones que poden arribar de visita. S'ha de tractar bé els estrangers. Aquest és un dels valors específics del Senegal.

Teranga, tal com ens explica en Bamba, vol dir 'hospitalitat'. D'alguna manera, aquesta paraula és la que millor defineix el Senegal. La seva gent sovint no té massa coses en propietat (com podreu comprovar a la secció «Pregunta», la riquesa material del país se situa molt per sota de qualsevol país europeu), però sempre estan a punt per compartir allò que és seu, ja sigui el menjar, la casa o la música que fan. Qualsevol acte es pot convertir en una acció solidària, en una manera d'ajudar, compartint allò que tenen o allò que saben fer.

Ecoltem de nou, i ja per acabar aquesta secció, la veu d'en Bamba. Les seves paraules ens parlen d'actituds i de valors. Ens ajudaran a entendre millor una Àfrica subsahariana que potser tenim una mica estereotipada pels mitjans de comunicació. Parlem-ne amb els nostres alumnes.

L'important en la vida no és la teva posició, sinó la teva disposició.

Mostrar a través de la música el patrimoni cultural africà, la riquesa de la cultura africana, per ensenyar una altra cara de l'Àfrica diferent de la que estem acostumats a veure als mitjans de comunicació: les malalties, la misèria, les pasteres... En aquesta altra cara hi ha els valors principals de la societat, com ara la tolerància, el respecte, la llibertat, la igualtat, la disciplina, la justícia, la fidelitat, la prudència... I tot això es mostra mitjançant la música, les cançons, la dansa, l'alegria, els colors, els ritmes...

La filosofia del nostre grup no tan sols inclou promoure tots aquests valors a la societat, sinó que, a més, es pensa en la gent que es troba en situació difícil i el grup intenta aportar el seu petit gra de sorra tot fent projectes de cooperació pel que fa a la salut i l'educació.

2. PARTICIPA!

Participar per recordar

Audio 12

Wax ma ma fate. Yangal ma ma fateliku. Bokloma ba duma masa fate.

Explica-m'ho i ho oblidaré. Ensenya-m'ho i ho recordaré. Fes-m'hi participar i ho recordaré tota la vida.

A l'Àfrica, el concepte de participació de tota la comunitat és una idea absolutament arrelada a la societat. Per aquest motiu, un concert amb música i músics del Senegal acostuma a ser un acte participatiu. Sovint hi picarem de mans, cantarem tornades de cançons o ballarem amb les parts del cos que la butaca ens deixi lliures.

Participar és viure en primera persona, i tot allò que ajudem a viure en primera persona als nostres alumnes servirà perquè els quedi enregistrat a la memòria. A continuació teniu un seguit d'activitats per fomentar la participació dels vostres alumnes també des de l'aula. Utilitzeu les que més s'adaptin al nivell, l'edat i les expectatives dels alumnes, i adequueu-les tant com vulgueu al vostre gust.

Cantem amb la Touty!

Cantar al Senegal, com ja hem après, és alguna cosa més que passar-ho bé fent música. Tots els moments importants de la vida estan acompanyats per cançons. Totes les decisions importants, tots els rituals, tots els actes transcendents tenen la seva cançó. Podem afirmar que a l'Àfrica el fet de cantar t'acompanya al llarg de la vida.

Aquí, a casa nostra, la nostra vida, si ens hi parem a pensar, també és ben plena de cançons. Cançons que ens cantaven la mare i el pare quan érem petits, les cançons dels nostres artistes favorits, les primeres cançons que hem ballat amb algú, cançons que cantem amb els amics quan ens reunim... I sempre estem a punt per aprendre noves cançons, per incorporar-les al repertori personal de tonades.

Doncs heus aquí les cançons que podeu cantar amb la Touty el dia del concert. N'hi ha una que expressa l'alegria d'encetar una festa. Una altra ens parla tot allò de bo que hem après de les paraules de la gent gran. I, per acabar, la darrera és tota una declaració d'amor. Escoltem-les i aprenem-les d'oïda, en el més pur estil de la tradició oral africana. De cada cançó, en primer lloc escoltarem la veu de la Touty cantant la melodia que hem d'aprendre. Després sentirem la cançó i podem cantar sobre els cors que fan amb la melodia els nois del grup Djilandiàng.

Audio 13

Be be yo a be be yo. (No té traducció, són tan sols sons onomatopeics que transmeten alegria.)

Audio 14

Oh, oh, oh, nina mira lambelema.

Oh, oh, oh, quan penso en les paraules que he après de la gent gran.

Audio 15

Eh, eh, eh, eh, eh, bayumala.

Eh, eh, eh, eh, eh, t'estimo.

Polirítmies del Senegal

Una de les característiques principals de la música del Senegal (i de tota l'Àfrica subsahariana) és la superposició de diferents ritmes que es combinen de manera simultània, el que anomenem *polirítmies*. Cada instrument, cada músic, fa la seva part d'un conjunt rítmic que acaba sent d'una gran riquesa. Sovint aquests ritmes neixen de la parla i es relacionen directament amb els ritmes implícits que tenen unes paraules o frases concretes. És el que passa amb els tambors *seourouba*...

Els tambors *seourouba* són tres:

- **Kutirinding**, el més petit, és el nadó que acaba de néixer.
- **Kutiriba** és el jove.
- **Djilandiàng**, el més gran, és l'avi. En mandinga vol dir 'el missatger', i és el solista del conjunt dels *seourouba*.

Al Senegal, els ritmes que fan els tambors sovint estan relacionats amb el ritme de la parla. En el cas dels tambors *seourouba*, cadascun, quan toca, ens diu alguna cosa amb el seu ritme:

- El nadó acabat de néixer ens diu «Kounkolebena» («Tinc gana»).
- El jove comenta «Sokontedung» («Jo també»).
- I el vell diu «A tambeta kun ale» («Això m'ha superat»).

Foto: Lluís Salvadó

Escoltem les tres frases:

(En Bamba recita les tres frases, una rere l'altra.)

Escoltem com sonen aquestes frases a cada un dels tambors seouruba.

(En Bamba toca cada frase amb el tambor i després s'hi afegeix amb la veu.)

Les tres frases es poden superposar, creant una polirítmia.

(Les tres frases superposades.)

El mateix passa amb la superposició dels tres tambors.

(Els tres tambors toquen junts.)

El ritme de les paraules

A partir d'aquesta idea, us proposem un joc de polirítmies per fer a l'aula.

Dividiu la classe en grups de tres, sis o nou alumnes.

Cada grup ha de fer el procés següent:

1. Pensar tres frases (no gaire llargues, amb tres o quatre paraules n'hi ha prou).
2. Donar un ritme a cada frase.
3. Recitar-les rítmicament.
4. Superposar-les per crear la polirítmia amb la veu.
5. Agafar instruments de percussió (cada frase ha de tenir el seu tipus d'instrument) i fer les frases amb els instruments.
6. Superposar els ritmes dels instruments per crear la polirítmia amb els instruments de percussió.

Us mostrem un exemple enregistrat per en Blai (1r d'ESO), la Joana (6è de primària) i en Dani (1r d'ESO):

(Frases per separat.)

Avui tenim control.

És molt difícil!

Tots aprovarem!

(Frases superposades.)

(Ritmes amb tres instruments de percussió que toquen junts.)

També podem fer una variant més atzarosa:

1. Fem tres grups. Pactem una pulsació comuna.
2. Cada grup fa una sola frase i l'assaja en veu baixa sense que els altres grups la sentin.
3. Després provem d'ajuntar i superposar les tres frases.
4. Pot ser divertit, tant el ritme resultant... com la possible inconnexió dels tres textos!

Escoltem i repetim el ritme del cap del poblat

Al Senegal, tot l'aprenentatge es fa escoltant. Efectivament, no hi ha partitura, però hi ha l'oïda, una oïda atenta que hem de potenciar. Per fer-ho, aquí tenim aquest joc d'escolta i imitació en el qual jugarem amb ritmes proposats pels mateixos alumnes.

1. El punt de partida és explicar que cada poblat de l'Àfrica té els seus ritmes sagrats.
2. El cap del poblat reuneix els joves al centre de la localitat i els mostra els ritmes perquè els joves els repeteixin i els aprenguin.
3. Per començar el joc, ens situem en semicercle amb un cap (el primer cap serà l'educador) al davant mirant cap a la resta dels alumnes.
4. Escollim un compàs (4/4) i amb uns panderos (o picant sobre la taula, o amb les mans, o amb qualsevol instrument de percussió, però és millor que tothom tingui el mateix tipus d'instrument per fer el joc) el cap fa un ritme que omple un compàs i la resta l'ha de repetir.

(Exemple de propostes i imitacions amb panderos.)

5. Com heu pogut escoltar, és millor no omplir tot el compàs amb l'exemple imitat perquè hi hagi temps per preparar la repetició.
6. Quan hagi quedat ben clar, afegiu a les propostes que fa el cap elements com ara dinàmiques, accents, tímbrics especials, etc.

(Exemple de propostes i imitacions amb panderos fent dinàmiques, accents, etc.)

7. Després de proposar diversos ritmes seguits podem canviar de cap.
8. I llavors, quan el joc hagi quedat ben clar, ens posem en rotllana i cadascú fa una sola proposta rítmica perquè la imitin tots els companys.

Podem fer diverses rodes... i podem fer-ho una mica més de pressa. És un exercici fantàstic per descobrir noves cèl·lules rítmiques de l'única manera que es pot fer: d'oïda!

Audio 23

Audio 24

Per fer aquest exercici, cal tenir en compte els següents aspectes:

- Cal observar el sentit de la proporció en la proposta i resposta de les frases.
- Quan ens posem en cercle tancat i cada un fa una sola proposta en tempo ràpid, cal estar molt desperts per respondre tots alhora i ràpidament
- Cal insistir també a estar atents perquè el solo no ens agafi desprevinguts i no ens passi el torn.
- Quan entren en joc la dinàmica, els accents, la durada de les notes, etc., la resposta col·lectiva ha de ser fidel a l'original. Per tant és un fantàstic exercici de la capacitat d'escolta i de concentració.

Música per a una dansa africana

Us proposem fer música per a una dansa africana amb els instruments que teniu a l'escola. De ben segur que teniu instruments Orff, petites percussions (sonalls, picarols, maraques...) o potser algun djembé, una darbukka o algun altre tambor. També podeu utilitzar els instruments que us proposem construir en aquest mateix capítol.

1. Per començar, necessitem que el grup de xilòfons estigui afinat en un **pentatònic** (pot ser qualsevol dels que us surti a partir de les notes dels xilòfons; pot ser el de sol, SOL LA SI RE MI, o el de do, DO RE MI SOL LA, o el de fa, FA SOL LA DO RE). Per tenir els instruments preparats en traurem les làmines que no necessitem (per exemple, per fer el pentatònic de sol traurem les làmines de les notes DO i FA).

2. Per fer la dansa, l'educador o qualsevol alumne amb una bona pulsació fa un ritme amb la darbukka o el djembé (que pot ser secundat per algun alumne amb un sonall, unes maraques, etc.) que ens servirà de base per fer la dansa.

(Exemple de ritme de base.)

3. Sobre aquest ritme proposarem a un grup de nois i noies que comencin a tocar junts improvisant lliurement amb els xilòfons. Cal que comencin tots alhora i que toquin lliurement el que vulguin. Veureu com l'efecte és ja el d'una dansa africana.

(Exemple de dansa.)

Audio 25

Audio 26

4. Per donar més entitat a la nostra dansa podem pactar una estructura. Per exemple:
- Comencem tots junts (ritme de base i xilòfons) i toquem un nombre concret de pulsacions (per exemple, vuit compassos de 4/4).
 - Parem tots i un xilòfon sol fa un solo acompanyat només per un instrument de percussió petita.
 - Tornem a tocar tots junts.
 - Un nou solo.
 - I anem combinant tuttis i solos.

(Exemple de solos i tuttis.)

- Una altra possibilitat és que, en lloc de començar tots junts, hi anem entrant un per un, i cada vuit compassos s'hi afegeixi un xilòfon per crear una sensació de crescendo a l'inici.
- Quan hi som tots, llavors fem l'esquema de solos i tuttis.

Ballem amb en Bamba

Foto: Luís Salvadó

Doncs ara que ja sabem fer la nostra pròpia música per a una dansa d'arrel africana, només ens falta ballar-la!

Al Senegal, als nois i les noies els agrada molt ballar. Podríem dir que des que neixen ja comencen a ballar arrapats amb una roba que fa de motxilla a l'esquena de la mare. La mare canta mentre feineja, i quan canta belluga el cos amunt i avall i els infants pugen i baixen suaument seguint el ritme del cos de la portadora. Després, quan la mare els baixa de l'esquena (quan ja tenen uns 3 anys) caminen amb la mateix bellugueig rítmic que els ha acompanyat tant de temps i amb tantes cançons. Més endavant, a tots els rituals d'iniciació a la vida adulta els nois i les noies canten i dansen junts. Quan ja són adults, la dansa també és ben present a la seva vida. Tan sols ha de sonar un tambor perquè les primeres cames es comencin a moure frenèticament!

Nosaltres també podem ballar a l'estil africà. Per fer-ho, cal que tinguem els músculs ben distesos (fora rigideses!), hem de sentir el ritme que ens recorre tot el cos i ens cal aprendre alguns passos característics.

Per aconseguir-ho, fixem-nos en els moviments d'en Bamba.

(En Bamba fa alguns passos de dansa.)

I ara, uns quants a tocar els xilòfons i les percussions, i els altres, a ballar!

Tank Loxo Nopp...

Heus aquí una cançó que hem de recitar seguint el ritme de les paraules, que és alhora un joc, una mena de dansa i també una manera d'aprendre a parlar una mica l'idioma wòlof (els membres del grup Djilandiàng parlen habitualment entre ells en wòlof i en mandinga dues de les llengües del Senegal).

Escoltem per començar unes paraules en llengua wòlof que designen parts del cos en la veu d'en Bamba:

Tank, Loxo, Nopp, Bakkan, Baat, Bet, Gemmíñ.

Aquesta és la traducció:

Tank: cama

Loxo: braç

Nopp: orella

Bakkan: nas

Baat: coll

Bet: ull

Gemmíñ: boca

Ara hem d'aprendre a dir-les seguint un ritme. Escoltem-lo...

(En Bamba recita el ritme però a poc a poc.)

Quan ens surt tot l'encadenament, accelerem la pulsació una mica!

(En Bamba recita el ritme ja a tempo.)

I si ja ens surt ben de pressa... ara hi hem d'afegir la coreografia!

Tank: piquem amb les dues mans sobre les cuixes.

Loxo: mostrem els braços presentant-los una mica oberts.

Nopp: ens assenyalem les orelles amb els dits sense creuar els braços.

Bakkan: ens agafem el nas.

Baat: ens posem les mans al coll.

Bet: ens assenyalem els ulls amb els dits índex.

Gemmíñ: ens posem el dit índex sobre els llavis i aprofitem per acabar dient «shhhh».

Som-hi! Comencem a poc a poc i anem accelerant. A veure quantes vegades ho podem fer seguit sense equivocar-nos!

Fem-ho nosaltres mateixos

Preguntem als alumnes: «Quantes de les coses que teniu us les heu fabricat vosaltres mateixos? Per exemple, les coses amb les quals jugueu (des d'una pilota fins a la Nintendo), els instruments que utilitzeu per fer música (una guitarra, la flauta de bec), la roba que us poseu, la motxilla en la qual porteu els llibres, etc.».

Suposem que la resposta serà que ben poques, per no dir cap ni una! Podrem afirmar, sense por a equivocar-nos, que la gran majoria de les coses que tenen (i que nosaltres tenim!) les han comprat. O millor dit, els hi ha regalat. Al Senegal això és ben diferent. Allà, un noi o una noia acostuma a construir-se ell mateix moltes de les coses que fan servir. Les coses absolutament necessàries per a la vida, te les proporcionen els familiars però les coses que no són bàsiques, són els propis nens i nenes que se les han de fabricar (com per exemple totes les joguines).

El concepte de regal és molt diferent del que tenim a la nostra cultura. En paraules de'n Bamba: "Si tu dones a un nen sempre el que vol... al final no sabrà el que realment vol!". Cal dir que ell pot tenir molt clar el que vol ja que em va comentar que el primer regal d'aniversari de la seva vida el va tenir als 30 anys, quan ja vivia a Catalunya! Parlem amb els alumnes d'aquesta visió tan diferent del concepte de regal, de tenir moltes o poques coses, de valorar allò que tenim...

Perquè ens fem una idea del que representa el concepte de reaprofitament o de reciclatge dels objectes en la cultura africana, en aquesta secció us proposem un seguit d'activitats sobre aquestes idees perquè les desenvolueu amb els vostres alumnes en complicitat amb professors d'altres matèries. Són propostes obertes, idees presentades només amb la voluntat d'oferir camins per si algú vol anar una mica més lluny (abans o després del concert) en tot allò que representa la cultura o la manera de fer de l'Àfrica subsahariana.

Construïm instruments

Foto: Sílvia Fàbregas

En Bamba, quan parla d'algun dels seus instruments comenta que és un instrument que ha sortit de la natura. És ben cert, al Senegal no hi ha empreses que es dediquin a construir instruments, ni lutiers professionals.

Sovint són els mateixos músics els qui busquen la fusta més adequada dels arbres, les pells d'animals que s'ajustin als tambors, les carbasses que buidaran o les canyes de la mida necessària. I amb tot això es construeixen els seus propis instruments.

O també aprofiten objectes d'ús quotidià com ara garrafes, ampolles, capsos o llaunes, i els reutilitzen com a instruments de percussió.

Us proposem, doncs, que els imiteu i que us construïu vosaltres mateixos alguns instruments. Us en proposem alguns que podreu fer a classe amb materials senzills i molt fàcils de trobar. I per construir-los hem optat per solucions fàcils, de manera que pugueu fer l'activitat sense necessitat d'habilitats especials ni d'eines complicades d'aconseguir. Les instruccions i les mides són les que nosaltres hem utilitzat, però evidentment les podeu adaptar als materials que hàgiu reunit i a les vostres circumstàncies.

Us animem també a experimentar i a deixar anar la imaginació per inventar-vos nous instruments: llaunes de beguda amb pedres a dins, ampolles d'aigua de plàstic convertides en güiros, cassoles velles reciclades en bateries, tubs de plàstic o cartró reciclats com a "trompes" (recordeu fer vibrar els llavis perquè sonin), o bé elements de la natura mínimament modificats com per exemple, pals de diverses sonoritats, una capsa plena de fulles seques que sonen al remenar-les, dues pedres que treuen un sò especial al picar-les entre elles...

No posem límits a la nostra imaginació instrumental. Tots els sons i tots els dissenys són benvinguts. Recordeu de posar un nom ben original al vostre instrument. I, sobretot, animeu-vos a utilitzar tots aquests instruments per fer música, que al capdavant és l'objectiu final de l'exercici.

Foto: Salvador Enrich

Djembé

Material:

- 1 test d'argila de 30 cm aprox. de diàmetre superior.
- 1 rotlle de cinta adhesiva transparent de 5 cm d'ample.
- 1 llauna gran de conserves o pintura de 20 cm aprox. de diàmetre que encaixi amb la part inferior del test.

Eines:

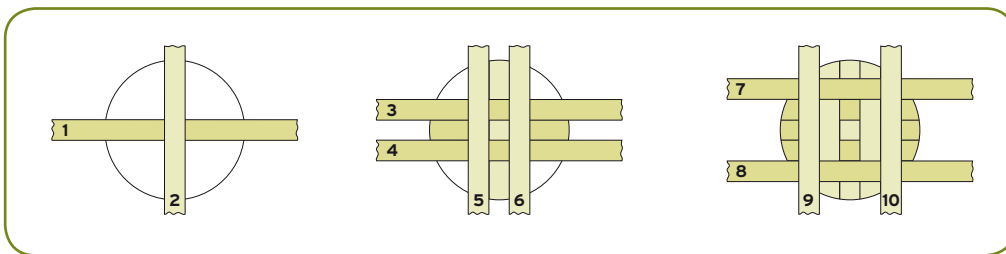
- tisores.
- cúter.
- obrellaunes.

Construcció:

- 1** Netegeu el test amb un drap humit per eliminar-ne la pols i assegurar que la cinta adhesiva es pugui enganxar bé. Deixeu-lo assecar.

- 2** Talleu trossos de cinta adhesiva amb les tisores i entre dues persones aneu-los enganxant a la part superior del test. Dibuixeu una creu i després acabeu d'omplir tota la superfície de la pell alternant cada dues tires verticals amb dues d'horitzontals. Cada tira de cinta ha de cobrir uns 5 mm de les anteriors per anar conformant una pell homogènia.

- 3** Tenseu bé la cinta tant en sentit longitudinal com transversal i intenteu evitar les arrugues. Aquesta operació és molt important ja que en depèn el so de l'instrument.

- 4** Talleu amb el cúter o tisores l'excés de cinta adhesiva als laterals del test i reforceu la pell amb unes voltes de cinta a la part exterior.

- 5** Obriu la llauna per les dues cares i netegeu-la bé. Encaixeu la part inferior del test a la llauna i fixeu el conjunt amb cinta adhesiva.

Variacions

- Amb un trepant es pot ampliar el forat inferior del test per millorar la sonoritat de l'instrument. Cal fer forats al voltant d'un cercle de 10 cm i després obrir el forat amb un martell, amb molta cura per no trencar el test. L'operació és una mica delicada.
- La pell és pot reforçar amb una segona capa de cinta adhesiva.
- Si la tensió és adequada, llavors el so del djembé és més consistent.
- La llauna de la base es pot substituir per un tros de tub de cartró, una galleda de plàstic o un test de menor diàmetre. rior del test a la llauna i fixeu el conjunt amb cinta adhesiva.

Seke-Seke

Material:

- 1 llauna de conserva de 6 cm de diàmetre i 10 cm d'alçada aprox.
- 30 cm de filferro de 1-1,5 mm de diàmetre.

Eines:

- obrellaunes.
- tisores per a llauna (poden servir unes de cuina o altres que siguin una mica fortes).
- alicates, punxó, martell.
- una planxa de cartró rígid de 2mm aprox.
- Es pot substituir per una planxa de fusta.

Construcció:

- 1** Obriu la llauna pels dos extrems i netegeu-la bé.

- 2** Talleu la llauna longitudinalment amb les tisores. El nervi dels dos extrems es pot tallar amb les alicates.

- 3** Aplaneu la llauna posant-la sobre un cartró i picant amb el martell amb cura. Retalleu una mica la llauna amb les tisores, per donar-li forma.

- 4** Doblegueu la llauna 5mm pels cantells per reforçar-ne el conjunt i evitar que talli. Al principi cal començar a doblegar la planxa amb les alicates i s'acaba picant amb el martell sobre el cartró.

- 5** Feu uns 15 forats al voltant de la llauna picant el punxó amb el martell i posant el cartró a sota. Poliu els forats amb el martell.

- 6** Feu una espiral enrotllant el filferro sobre un retolador de 10 mm aprox. de diàmetre. Talleu-lo amb les alicates per fer les anelles.

Variacions

- Es poden fer servir llaunes de begudes, però són poc consistents i el so queda una mica apagat.

Kese - Kese

Material:

- 2 pots de rodets de fotografia.
- 60 cm de filferro de 2-3 mm de diàmetre.
- Millor si és filferro folrat de plàstic, del que es fa servir per estendre la roba. arròs, soja, lleties o qualsevol altre gra o llavor.
- 1 pal rodó (o qualsevol altre objecte similar) d'uns 2,5 cm. aprox. de diàmetre.

Eines:

- 1 alicates.

Construcció:

- 1 Amb les alicates tal·leu el filferro, procurant deixar-lo més o menys recte. Amb el filferro feu 2 voltes al pal començant per un extrem. Feu el mateix amb l'altre extrem.

- 2 Amb les mans, i si cal amb l'ajuda de les alicates, treballeu el filferro fins aconseguir una forma semblant a la fotografia.

- 1 Encaixeu el dos pots a les espirals, procurant que quedin ben subjectes. Si la pressió del filferro no és suficient, podeu fer servir una mica de cinta adhesiva per assegurar que els pots no caiguin.

- 2 Ompliu els pots fins a una quarta part amb les llavors i tapeu-los.

Variacions

- Es pot provar d'omplir els pots amb sorra, grava petita o barreja d'elements. També es pot omplir cada pot amb materials diferents.

Fem estampats

El *bogolan* és un teixit de cotó tenyit i estampat amb colorants naturals procedents de terres i de plantes que segueix una tècnica artesana originària de Mali i utilitzada a diferents països de l'Àfrica occidental. Alguns dels vestits que utilitzen els components de Djilandiàng a l'espectacle s'han confeccionat amb aquest teixit.

Foto: Joel Dietle

Es tracta d'una roba de cotó teixida a mà d'una amplada d'uns 10-15 cm que es cus al llarg per formar peces de dimensions variables. Aquestes peces es tenyeixen de diferents colors (bàsicament blanc, negre, groc i marró) i posteriorment s'estampen a mà amb l'ajuda d'un càlam, un pinzell o bé una plantilla (stencil).

Les darreres dècades el *bogolan* ha esdevingut un símbol d'identitat no únicament per als malians i senegalesos, sinó també per a persones d'altres països veïns i per a afroamericans de l'altra banda de l'Atlàntic.

Us proposem imitar aquesta tècnica perquè us creeu els vostres estampats. Podeu fer-ho amb roba o, per fer-ho més fàcil, amb paper kraft o similar. Us animem, però, a utilitzar colorants naturals que podreu trobar a drogueries i botigues de belles arts.

Records de l'Àfrica

De vegades no ens adonem prou que moltes de les coses que ens envolten són fruit d'influències de diverses cultures o de maneres de fer diferents i llunyanes. Si ens hi fixem, podrem descobrir al voltant nostre moltes coses que són influència directa o indirecta de l'Àfrica.

Seguint aquest concepte, us volem proposar que cada alumne porti a classe algun objecte, fotografia, enregistrament, etc. d'alguna cosa present a la nostra cultura que tingui un origen directe o indirecte de l'Àfrica.

Per exemple, en l'àmbit de la música podem portar algun CD amb música africana o de jazz, blues, soul, reggae... O, pel que fa a vestuari, diferents robes que porten estampats acolorits o d'animals. O imatges d'alguna obra de Picasso, de Barceló o d'altres pintors influïts pel «primitivisme» africà. Penseu, busqueu, debateu i trobeu. La recerca sempre ens ajuda a créixer.

Fem joguines

Foto: Sílvia Fàbregas

A l'Àfrica els nens i les nenes es fan les seves pròpies joguines utilitzant materials de rebuig i amb molta imaginació. A la nostra cultura, comprar tot allò que necessitem no sempre ha estat així. Per exemple, fem una recerca sobre els jocs dels avis. Preguntem-los quants eren comprats i quants eren manufacturats, i demanem-los que ens expliquin com eren les joguines que ells mateixos es fabricaven. Busquem també a internet imatges com aquestes que us

presentem amb joguines fetes per nens a l'Àfrica. A partir d'aquesta recerca descobrim entre tots quines de les joguines manufacturades podem recuperar i podem tornar a construir.

Foto: Salvador Enrich

Foto: Sílvia Fàbregas

Fem un gris-gris, l'amulet de la bona sort

Foto: Sílvia Fàbregas

La major part dels homes i dones del Senegal, independentment de la religió, la zona del país on visquin o la seva ètnia, porten algun gris-gris a sobre.

Un gris-gris és una mena d'amulet que té poders màgics. El prepara un marabout (un líder i mestre religiós de l'islamisme). Per fer-ne un, pot escollir una pregària que escriu en un paperet, o pot donar un trocet d'escorça d'arbre, o un bocí de la pell d'algun animal o un petit fragment d'algun material procedent de la natura

triat per les seves qualitats màgiques. Els *gris-gris* protegeixen la persona que les porta a sobre. De les pells d'animals, la més protectora és la del lleó, i també l'os de voltor (que funciona molt bé per al mal d'esquena). Després, un artesà embolica el paperet, la pell o l'os amb cuir i hi afegeix decoracions com ara unes petites petxines que es cusen a les bandes de cuir. Aquestes petxines són molt importants al Senegal, ja que van ser la primera moneda del país. El *gris-gris* també es pot dipositar dins d'un anell o en altres ornaments que es porten al damunt.

És important que el *gris-gris* es porti sempre a prop del cos. Protegeix dels mals esperits i de la mala sort, també ajuda a sortir dels mals tràngols. N'hi ha contra el mal d'ull, n'hi ha per enamorar una persona. Sempre són per protegir, mai per fer el mal.

S'acostumen a portar a la cintura (amagats perquè ningú els pugui veure), o bé penjats sobre el pit o a l'avantbraç. També n'hi ha per a tota una família. Aquests es posen a l'entrada de la casa familiar per protegir tots els seus habitants.

Tot i que per a nosaltres mai no tindrà el significat que té per a un senegalès un *gris-gris*, podem proposar als alumnes que construeixin un braçalet de la bona sort o un collaret per ajudar a enamorar algú, o qualsevol altre tipus d'amulet de bons auguris. Per fer-ne un, sobretot cal utilitzar elements naturals (petxines, llavors, cargols de mar, cordill, cuir, etc.) i cal confeccionar-lo amb molt de respecte. Aquests amulets poden amagar també un paperet amb una frase que agradi als alumnes o que els doni força per dur a terme alguna empresa. També hi podem posar algun fragment d'un element de la natura que hàgim trobat en alguna excursió (una ploma d'ocell, una llavor, un fragment de fulla seca, etc.). Probablement funcionarà millor si no el fan per a ells mateixos, sinó per regalar-lo a algú que aprecien molt. I cal confiar plenament en els seus poders. Qui sap si als nostres alumnes el proper control de matemàtiques, amb un bon *gris-gris* al canell, els pot semblar una mica més fàcil?

3. PREGUNTA!

Preguntar per saber

Xamul aay na wànte laajtewul a ka yéés.

*No saber és una mala cosa, però no
preguntar és encara pitjor.*

Efectivament, ser ignorant no és bona cosa, però ser indiferent és encara pitjor!

Cal, doncs, motivar els nostres alumnes perquè ens preguntin. Si ho aconseguim, en podem estar ben contents... però llavors necessitarem respostes per a les seves preguntes!

No podem endevinar quines seran les preguntes, però en aquesta secció teniu alguns temes que poden suscitar preguntes i respostes.

Ah, i si per casualitat us costa engrescar-los, recordeu-los aquest altre proverbi del Senegal:

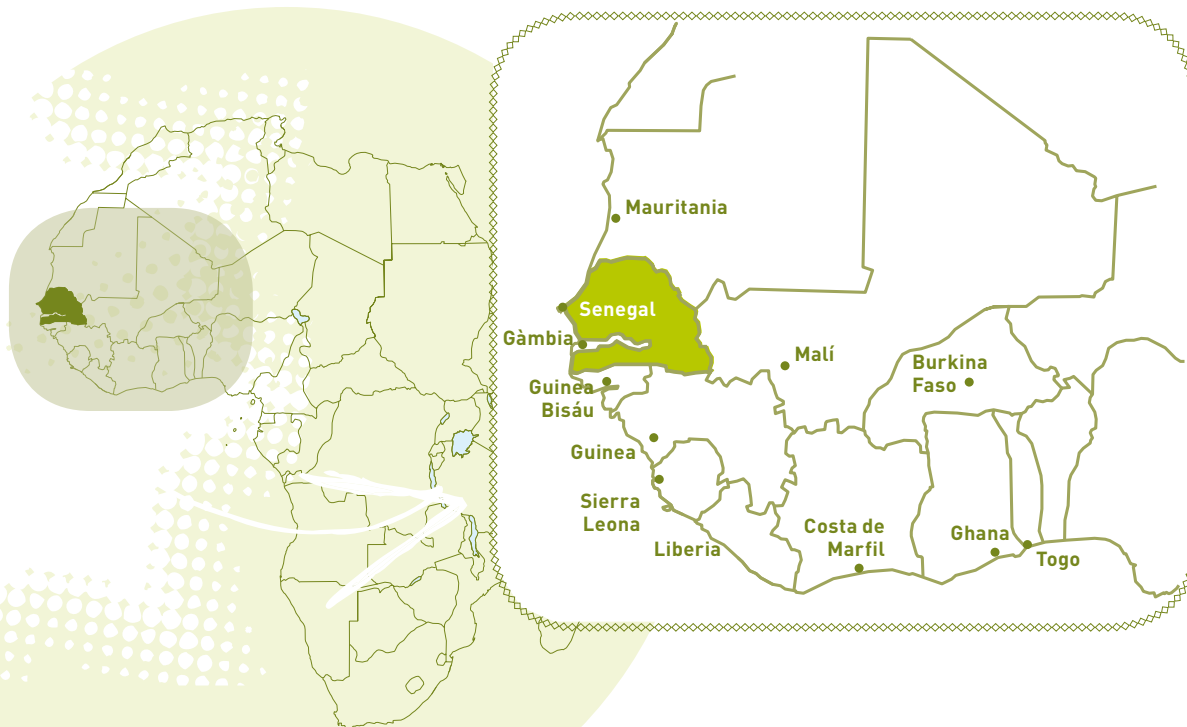

Bopp du ngir karau kessé.

El cap no serveix només per retenir els cabells

El Senegal

El nom oficial del país és República del Senegal. El país ocupa un territori de 196.722 km². Això equival a menys de la meitat de Espanya (493.486 km²). En aquest espai viuen uns 13 milions de persones. La densitat de població és d'uns 60 habitants per km².

Té un clima tropical sec caracteritzat per dues grans estacions que no es diferencien com les nostres per la temperatura, sinó per la quantitat de pluges (recordem que ja hem comentat que no hi plou entre el novembre i el juny, i en canvi del juliol a l'octubre és la temporada de pluges abundants). Al Senegal mai no hi fa el fred que nosaltres tenim a l'hivern; la mitjana oscil·la entre els 20° en mesos com el gener, el febrer i el març, i els 26° o 27° dels mesos que van del juliol al novembre (si us hi fixeu, quan plou correspon a l'època en què fa una mica més de calor). És un país molt poc muntanyós. Grans planures s'estenen arreu i l'altitud màxima no supera els 130 metres (excepte una zona més muntanyosa a prop de la frontera amb Guinea). Hi ha tres tipus de vegetació: boscos al sud, sabanes al centre i estepes al nord.

Està situat a l'oest de l'Àfrica, a la costa de l'Atlàntic. Aquest emplaçament fa que el Senegal històricament hagi estat una de les zones on més esclaus es van capturar per portar-los a treballar a Amèrica (per raons evidents de transport marítim, era molt més complicat anar a buscar esclaus a la zona est de l'Àfrica). Per aquest motiu podem dir que hi ha molts descendents de senegalesos escampats per Amèrica (de fet, hi ha un barri de Nova York anomenat Little Senegal). Una dada curiosa del país és que, com podeu observar al mapa, dins del Senegal hi ha un altre país: Gàmbia. La raó d'aquest fet es relaciona amb les disputes de l'època colonial entre França i Anglaterra pels territoris africans. Tota la zona que voreja el tram final del riu Gàmbia va ser colònia anglesa fins que l'any 1965 es va independitzar. Per això Gàmbia va quedar com un país amb una curiosa forma allargada que segueix el dibuix del riu que porta el mateix nom, dins d'un altre país, el Senegal, que havia estat colònia francesa.

En quina situació es troba actualment el país?

El Senegal és un país relativament pròsper dins el context de l'Àfrica subsahariana. Té una certa indústria (de tractament d'aliments, de minerals, de materials de construcció, etc.) i ingressos per turisme (és una de les principals destinacions de l'Àfrica Occidental). Un bon nombre d'habitants viuen de la pesca abundant de l'Atlàntic, i hi ha zones del país que són aptes per a l'agricultura del cacauet, el blat, el cotó i diferents verdures. Ara bé, si comparem la seva situació amb la del nostre país comprendrem que el concepte «relativament pròsper» s'ha de contextualitzar en un continent marcat per la misèria més extrema.

La taxa d'alfabetització del Senegal és de prop del 68 % en el cas dels homes i el 50 % en el de les dones. El nombre de joves que arriben a ensenyaments superiors és del 5 % del total.

La renda per capita és de prop dels 500 dòlars (la de l'Estat espanyol és d'uns 35.000 dòlars).

El deute extern del país arriba gairebé als 2.000.000.000 de dòlars.

Hi ha un metge per cada 15.000 persones (a l'Estat espanyol hi ha un metge per cada 250 persones).

La taxa de mortalitat infantil és del voltant del 7 % dels naixements.

L'accés a l'aigua potable està ben resolt a les grans ciutats com la capital, Dakar, però a les zones rurals gairebé la meitat de la població no té garantit l'abastament d'aigua per beure. Això provoca un alt índex de malalties que es transmeten per l'aigua en mal estat.

Segons l'índex de desenvolupament humà (IDH)* que elabora l'ONU cada any, el Senegal és un dels països situats a la zona baixa, i es mou al voltant del lloc 150 dels 175 països analitzats. L'Estat espanyol normalment se situa entre els llocs 13 i 15.

* Aquest índex determina el nivell de desenvolupament de cada país i analitza aspectes com ara l'esperança de vida, l'accés a l'educació i la capacitat econòmica dels seus ciutadans per poder tenir un nivell de vida decent.

Les llengües

Al Senegal es parlen més de 32 llengües diferents. El grup Djilandiàng utilitza les dues més esteses: el wòlof i el mandinga. Cal dir que la majoria dels griots del Senegal s'expressen també en aquestes dues llengües. Els senegalesos que han anat a l'escola parlen també francès, la llengua heretada de la colonització i utilitzada per a la lectura i l'escriptura, i considerada llengua oficial del país.

El wòlof és la llengua nadiua més parlada al Senegal. L'ètnia wòlof constitueix aproximadament el 40 % de la població, però altra gent del país que no pertany a aquesta ètnia també parla wòlof. Actualment es calcula que el parlen (bé com a llengua materna, o bé com a segona llengua apresada) uns 8 milions de persones. Fins fa pocs anys era una llengua exclusivament oral, no tenia alfabet per expressar les paraules de manera escrita. També es parla wòlof a Gàmbia, Mauritània i Mali. Dins l'ètnia wòlof hi ha uns estadis socials basats en tres grups: els homes lliures (nobles i camperols), els descendents d'esclaus i els artesans. La conducta de les persones està lligada a l'estadi social al qual pertany. Un home lliure noble s'ha de comportar amb un respecte absolut pels altres i els seus actes s'han de correspondre sempre amb la seva noblesa.

Si voleu saber més coses sobre aquesta llengua i aprendre a dir algunes paraules en wòlof, consulteu <http://www.ikuska.com/Africa/Lenguas/wolof/index.htm>.

El mandinga també és una de les llengües més esteses al Senegal, i també es parla a Gàmbia, Guinea Bissau, Guinea Conakry, Libèria, Mali i Sierra Leone. En total, el parlen uns 7 milions de persones. Com en cas del wòlof, fins fa poc era una llengua exclusivament oral i actualment comença a tenir escriptura. Els components de l'ètnia mandinga s'agrupen en clans. Tots els membres d'un clan porten el mateix cognom, són com germans i formen part d'una gran família, encara que visquin a llocs molt allunyats els uns dels altres.

Si voleu saber més coses sobre els mandinga i aprendre algunes paraules en la seva llengua, consulteu <http://www.ikuska.com/Africa/Lenguas/maninka/index.htm>.

En aquest enllaç podreu trobar un mapa lingüístic complet, amb la distribució de les 32 llengües que es parlen al Senegal: http://www.ethnologue.com/maps/GASE_ETH.jpg.

El baobab

El baobab és el símbol que representa el Senegal com a país. És un arbre majestuós, amb un tronc immens i gruixut que pot arribar a superar els 10 metres de diàmetre. Sovint aquest tronc és buit per dins, i això fa que alguns baobabs hagin servit com a refugi o habitatge. Per als senegalesos és un arbre sagrat en el qual habiten esperits, tant de bons com de dolents. A l'hora dels esperits, just al migdia, no convé passejar per una zona on hi hagi baobabs, cal deixar-los tranquils. Els griots, que com ja sabeu són persones molt importants en la cultura senegalesa, fins fa pocs anys i seguint la tradició, quan morien s'enterraven dins els baobabs.

Foto: Sílvia Fàbregas

El baobab dona fruits molt rics en vitamines, i l'escorça s'utilitza per fer cistells, però el tronc de l'arbre no s'ha de tallar. Si no hi ha més remei i cal tallar-lo, primerament s'han de fer molts rituals i ofrenes per demanar perdó als esperits.

El baobab també ajuda a observar i entendre la meteorologia. Dins seu emmagatzema aigua, i el seu comportament amb relació als canvis climàtics ens parla del temps que farà. Pot arribar a ser molt i molt vell, fins a 3.000 anys! I diuen que si algú beu aigua en la qual hi ha hagut llavors de baobab, estarà protegit de l'atac d'animals salvatges, però si algú li arrenca una flor sense motiu pot morir devorat per un lleó.

Djilandiàng

Foto: Lluís Salvadó

Djilandiàng és un grup de dansa i música tradicional africana del Senegal que es va formar l'any 2004 amb la il·lusió de transportar els espectadors a l'Àfrica Occidental i submergir-los en una festa autènticament africana. Actualment el grup està format per músics i ballarins de diferents ètnies, cosa que li dóna més riquesa cultural. Entre els seus components hi ha dos membres de famílies griot i també hi ha descendents d'antigues famílies de reis del Senegal. Viuen a diversos llocs de Catalunya i comparteixen la seva música i la seva cultura amb tots nosaltres.

Tal i com ja hem comentat en l'apartat «Participa» *Djilandiàng* és el nom d'un instrument de percussió de la regió de la Casamance (Senegal) que en mandinga vol dir 'el missatger'. El grup transmet missatges de tolerància, convivència, amor i pau, plens d'optimisme, de joia i d'esperança, però també denuncia les injustícies sovint degudes a la misèria o l'abús de poder.

DJOUTALA SEYDI, ballarí, veu i màscares

MOMAR THIOUNE, percussions (seourouba, djembé, kora)

BABACAR MBAYE, percussions (seourouba, djembé, tama)

TOUTY MANE, ballarina i veu

LAT MBAYE, percussions (seourouba, djembé, tama)

BAMBA LAMINE MANE: ballarí i percussions (balafon, xung, seourouba)

Els instruments

Foto: Lluís Salvadó

En aquest apartat us presentem els instruments que escoltarem i veurem en el concert.

Seourouba

Conjunt de tres tambors que ja us hem presentat a l'apartat «Participa!».

Sabar

Són uns dels tambors més populars de tot el Senegal. Es toquen alhora amb la mà i amb un pal de fusta. Són típics del nord del país.

Djembe

És el tambor per excel·lència de l'Àfrica Occidental. La seva forma de copa amb gravats a la fusta és prou coneguda arreu del món. Es va introduir al Senegal i es va convertir també en un instrument popular. Se'n pot obtenir un so greu picant a la part central de la pell i un so agut quan es colpeja la part lateral. Es toca amb la mà. És fet de pell de cabra, la qual cosa li proporciona un so potent

Tama

És un «tambor que parla». Està fet en pell d'iguana que per la seva duresa li proporciona un so de gran potència. Té dues pells connectades amb uns cordills que es poden tensar i destensar amb la força del braç, ja que l'instrument es col·loca sota l'aixella. Això fa que es pugui modificar l'altura del so i imitar amb el tambor les inflexions de la veu. Es toca amb un pal corbat. Al Senegal és tan popular com el tambor sabar.

Bombolong

És alhora un instrument i una forma de comunicació. L'instrument té l'origen a la regió de la Casamance, al sud del país. És un instrument de percussió compost per un tronc d'arbre massís buit per dins i que es percudeix amb dos bastons gruixuts. Antigament servia per comunicar-se a distància. Utilitzat en grans festes tradicionals, en algunes zones és un objecte sagrat.

Kesseng-kesseng

És una carbassa envoltada d'elements que la percudeixen Té com a funció fer acompanyaments. No cal dir que el nom de l'instrument té molt a veure amb el sò que produeix!

Boukosiran

Es tracta de dos fragments de branca de palmera que, un cop secs, serveixen per substituir les mans cansades de portar el ritme picant.

Balafon

És un instrument semblant al nostre xilòfon (de fet és el nostre xilòfon el que s'assembla al balafon!). Les làmines són de fusta, i per crear ressonància s'utilitzen carbasses buides. Les afinacions de les

làmines són variades. El balafon que porta el grup Djilandiàng per al concert està afinat en una escala diatònica similar a les que utilitzem nosaltres.

Kora

Barreja entre arpa i llaüt de 21 cordes. És fet amb el cos d'una mitja carbassa (de vegades d'una gran carbassa!). És un dels instruments principals per acompanyar el cant dels griots, i tots els senegalesos li tenen una gran estimació.

El ritme

Tota la vida és feta a partir del ritme. La vida és ritme per ella mateixa, perquè la vivim en el temps i tot allò que fem en un temps determinat porta implícit un ritme.

Quan caminem seguim un ritme. Quan respirem els pulmons tenen un ritme. El cor batega a ritmes diferents segons l'emoció que sentim. La parla s'accelera o s'alenteix seguint el ritme dels pensaments. Ara que percudeixo les tecles de l'ordinador, sento un ritme als dits... Mostrem aquesta fantàstica visió «rítmica» de la vida als alumnes i sentim aquest ritme que ens acompanya en totes les coses que fem.

El ritme és molt important en la cultura senegalesa. El poeta Léopold Sédar Senghor (que va ser president del Senegal) definia el ritme com l'arquitectura dels homes africans. Efectivament, a l'Àfrica tot el que podem reflexionar sobre el ritme de la vida encara es fa més present. El cos es mou seguint un ritme cadenciós, la parla té un ritme suau, les estacions fan tornar les esperades pluges seguint un llarg ritme cíclic... A més, al Senegal el ritme és l'essència de la música i, com ja sabeu, la música acompanya tots els grans moments de la vida de les persones (batejos, cerimònies d'iniciació, casaments, enterraments, etc.) i totes les activitats importants (festes, curacions, lluites simulades, rituals, etc.). Per tant, podem assegurar que al Senegal la vida és ben plena de ritme!

Foto: Lluís Salvadó

Antigament, els sons i els ritmes dels tambors servien per comunicar-se. Encara avui queden restes del que «deien» els tambors (recordem les frases dels tambors seouruba) i queden tambors que «parlen» (els tama). Avui dia els ritmes de la música serveixen per comunicar alegria, passió, festa, èxtasi, etc.

Les màscares

A la cultura africana les màscares tenen un gran valor simbòlic i social. A nosaltres ens semblen tan sols un objecte decoratiu que podem arribar a penjar a la paret o que podem observar en algun museu d'antropologia. Però aquestes màscares penjades són fora del seu context i podríem dir que no estan «actives».

Al Senegal les màscares surten en moments importants de la vida, i normalment serveixen per ajudar a trobar solucions o per invocar els esperits necessaris perquè tot funcioni de manera correcta. Una dona que no pot tenir fills, un període llarg de sequera o el desig que la collita sigui bona són motius pels quals una màscara surt al carrer i posa tota la seva energia en marxa.

Al concert podrem veure en plena acció tres d'aquestes màscares. La primera és la màscara **samayo**, que serveix per preparar una festa. Ens treu la mala energia del cos i ens fa riure perseguint-nos i espantant-nos enjogassada amb una mena de braç que sobresurt del seu cos. La segona és la **bandiama**, ideal per demanar que ploqui. Abans de l'època de les pluges, s'ha d'anar a parlar amb aquesta màscara per demanar-li quins sacrificis i quines ofrenes s'han de fer perquè la pluja arribi bé. També ajuda a prevenir malalties i ens protegeix com un geni portador de la medicina tradicional senegalesa. La darrera màscara és la **kumpo**, força misteriosa i que és útil per donar bona sort i per ajudar a aconseguir coses difícils d'assolir.

Samayo

Bandiama

Kumpo

Foto: Lluís Salvadó

On puc trobar més històries o contes del Senegal i de l'Àfrica?

Si us han agradat els contes i les històries que heu pogut escoltar amb la veu d'en Bamba, potser en voldreu conèixer d'altres. Aquí teniu uns quants enllaços i alguna recomanació editorial per llegir-ne alguna o, encara molt millor, perquè algú us les llegeixi en l'estil de la tradició oral africana...

<http://www.conte-moi.net/conte.php?id=65>

<http://www.ciudadseva.com/textos/cuentos/otras/anon/africa/index.htm>

http://www.solidaridad.net/articulo1172_enesp.htm

<http://www.bibliotecasvirtuales.com/biblioteca/LiteraturaAfricana/index.asp>

<http://www.africaviva.org/PerSaber01.htm>

<http://princesacorujacuentos.blogspot.com/search/label/Senegal>

<http://www.ikuska.com/Africa/Etnologia/>

http://www.contes.biz/contes_enfant-6-contes_africain.html

- "Cuentos y leyendas de África". Yves Pinguilly. Espasa Juvenil

- "El llibre dels Contes del Món". Guillermo López (recopilació). Integral

On puc escoltar més músiques del Senegal?

La projecció de la música del Senegal és força notable. Hi ha artistes com Youssou N'Dour que han fet una carrera internacional i han enregistrat un bon nombre de CD. En el següent enllaç podreu trobar una extensa llista amb els artistes i grups de música del Senegal. Son músics que partint de ritmes i sons tradicionals han fet camí en l'àmbit de la música pop, rap, folk, etc. De cada nom podreu trobar referències discogràfiques, algun vídeo, biografies, etc. També podreu ordenar els artistes pel tipus de música que fan. Per exemple, si aneu a la pestanya d'estils i cliqueu MBALAX us sortiran tots els grups que fan aquesta música moderna originària del Senegal que barreja les percussions tradicionals amb instruments actuals com el baix elèctric o les guitarres.

L'enllaç concret per a la música del Senegal és:

<http://www.afromix.org/html/musique/pays/senegal/index.es.html>

L'enllaç de la pàgina general (dedicada a la música afro i caribenya d'arreu del món) és:

<http://www.afromix.org/index.es.html>

Si voleu escoltar música del Senegal (Kora, cant, percussions...) mentre mireu una bonica recopilació d'imatges variades del país, podeu anar a aquesta referència de Youtube:

http://www.youtube.com/watch?v=_Q2cyES7rB4

On puc trobar més exemples de danses del Senegal i de l'Àfrica?

Com podeu imaginar, Youtube és ben ple de danses del Senegal i de l'Àfrica Subsahariana en general. Aquí teniu una referència en la que els passos de dansa i els moviments es veuen suficientment clars per a si algun noi o noia s'engresca a ampliar els seus coneixements sobre dansa de l'Àfrica de l'Oest.

<http://www.youtube.com/watch?v=IBxpprB0gOo&feature=related>

En aquest enllaç podreu veure primerament alguns instruments de percussió com el djembé i el conjunt de tambors Xung (es reconeixen molt bé per la seva pell inconfusible de vaca!). Després tindreu uns quants passos més de dansa per a inspirar els vostres moviments...

<http://www.youtube.com/watch?v=MdHsMUPUlvo&feature=related>

On puc trobar més informacions diverses sobre el Senegal?

Aquí teniu unes quantes webs en les que trobareu des d'informació sanitària del Senegal fins a consells per a viatjar al país, passant per galeries de fotos i altres dades tècniques del país.

<http://www.who.int/countries/sen/es/>

<http://viajarasenegal.com/>

<http://www.afrol.com/es/especiales/13271>

<http://www.ikuska.com/Africa/Paises/senegal.htm>

<http://www.tukkisenegal.com/>

<http://www.losviajeros.com/fotos/afrika/senegal/index.php?pag=1>

<http://www.sunugaal.com/sunugaal.asp>